

© Авторски колектив, 2012
© Издателство „Фабер“, 2012

ISBN 978-954-400-721-8

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Доц. д-р Красимира Мутафова
Доц. д-р Надежда Христова
Доц. д-р Ивелин Иванов
Гл. ас. д-р Гергана Георгиева

СТАНДАРТИ НА ВСЕКИДНЕВИЕТО ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО И НОВОТО ВРЕМЕ

Сборник с материали от Първа и Втора
научни кръгли маси

Жеравна 12–13 май 2009 г.

Велико Търново 15–16 октомври 2010 г.

•
Оформление: *Силвия Георгиева*
Корица: *Нейко Генчев*

•
Формат: 70/100x16
Печатни коли: 30

Книгата е подготвена за печат и отпечатана от:
ФАБЕР – В. Търново, (062) 600 650; www.faber-bg.com

ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

СТАНДАРТИ НА ВСЕКИДНЕВИЕТО ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО И НОВОТО ВРЕМЕ

Сборник с материали от
Първа и Втора научни кръгли маси

Жеравна 12–13 май 2009 г.
Велико Търново 15–16 октомври 2010 г.

Велико Търново, 2012

Маргарита ДОБРЕВА

Материална обезпеченост на османските учители
в мектебите и рюшдиетата на територията на Дунавския
вилает през Танзимата.....109

Маринела МАРИНОВА

Традиционните религии във всекидневието на българите днес ...145

Надя МАНОЛОВА-НИКОЛОВА

Чумата и „нестандартният“ ѝ образ през XIX век.....153

Светлана ИВАНОВА

Банята (Стандарти на отдик и общуване в ежедневието)169

Илияна ГАНЧЕВА

Всекидневната хигиена в традиционния български дом.....193

Втора научна кръгла маса
Велико Търново 15–16 октомври 2010 г.

Николай ХРИСИМОВ

Храната в Първото българско царство201

Георги Д. ГЕОРГИЕВ

„...И пращам малко ахтаподец“ – изпращането на храни в
кореспонденцията на х. Тошо Ценов и сина му Димитраки
Хаджитошев от Враца (1793–1825 г.).....233

Цветомира МИХНЕВА

В богатство и бедност: семейството в средновековна Европа
(XIII–XV в.)241

Надежда Христова

Брачният секс през Средновековието: между църковната
доктрина и всекидневието.....253

Мая ДЖАМБАЗОВА

Облеклото – част от всекидневието на средновековния българин.
Одежди за сватби и погребения през XII–XIV век.....267

Георги КАНЕВ

Монашеската харизма в средновековното българско общество
(средата на IX–XIV в.)291

Десислава ДИМИТРОВА

Връзката между народните вярвания и църковните ритуали.....305

Красимира МУТАФОВА

Между еретичното и каноничното: павликяните в българските
земи през XVI–XVII в.....317

Радослав СПАСОВ

Каравеловият вестник „Свобода“ като източник на сведения
за разпространението на богомилството и павликянството в
българските земи331

Атанаска СТАМБОЛИЙСКА

Поклонничество и дарителство – XVI – началото на XIX век
(данни за религиозните приноси на населението от Видинска
епархия).....337

Невена НЕДЕЛЧЕВА

Мюсюлмански благотворителни фондации и джамията
на Ибрахим паша в Разград.....349

Димитър ДИМИТРОВ

Пътища и пътуване във Византия и средновековните Балкани....363

Георги ДИМОВ

Паричните и търговски отношения между Южна Италия,
Византия и Изтока през XI–XII век.....375

КАРАВЕЛОВИЯТ ВЕСТНИК „СВОБОДА“ КАТО ИЗТОЧНИК НА СВЕДЕНИЯ ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА БОГОМИЛСТВОТО И ПАВЛИКЯНСТВОТО В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ

Радослав СПАСОВ

(СУ „Св. Климент Охридски“)

Революционният емигрантски печат разглежда различни аспекти от живота и бита на българите, които остават да живеят в пределите на Османската империя. През 60-те години на XIX в. българското национално-революционно движение навлиза в нова фаза на своето развитие, което предопределя и възхода на възрожденската преса¹.

На страниците на печата се публикуват различни материали, посветени на разнообразни проблеми, които вълнуват голяма част от обществото по това време – не прави изключение и редактираният от Любен Каравелов вестник „Свобода“.

Първият брой излиза на 7 ноември 1869 г. в Букурещ като „вестник политически и книжовен“, където ясно и дефинирано се представя тематиката: борба за национално освобождение, просвета и образование².

При съществуващите трудности за издаване и разпространение на печатните емигрантски произведения, трябва да се има предвид общата картина на българската журналистика през разглеждания период от време: периодичните издания съществуват едва от три десетилетия, едва с тяхното излизане се поставя формирането на навици в нашето възрожденско общество за общуване с текуща информация, оттук и малките тиражи, съчетани с липсата на устойчиви кореспондентски мрежи и присъствието на много компилативни материали³.

Не трябва да се забравя, че при липсата на национална държава печатът става един от главните изразители и фактори както на обществено-политическия, така и на културния живот, а това е изключително важно за бъдещото историческо развитие на българската държава след Освобождението (1878 г.)⁴.

В голяма част от нашата историческа литература вестникът на Каравелов се разглежда повече като орган на революционния печат. Но кри-

тическият прочит на публикациите във вестник „Свобода“ би показал, че на неговите страници намират място и редица материали, разглеждащи чисто научни проблеми – филологически, исторически, религиозни и културни⁵.

Именно с рубриката „България“ започва проучване на разпространението на богомилството, манихейството и павликянството в българските земи през Средновековието⁶. Проследява се целият период от Покръстването на българския народ (864/865 г.) от княз Борис I (852–889 г.) до цар Симеон (893–927 г.), като се използват съчиненията на различни автори от средните векове до тези от XIX в. Редакторът приема, че манихейството влиза в нашите земи заедно с приемането на християнството и особено силно е неговото влияние по времето на цар Петър (927–967 г.)⁷.

Любен Каравелов разглежда развитието на еретическите доктрини до края на Средновековието според познатата антиеретическа литература през този период – Презвитер Козма; Иларион Мъгленски и др. – и достига до заключението, че България се е превърнала в център на неправославни религиозни течения за Южна Европа, които благодарение на нея проникват първо в славянските територии в Босна и Далмация, а след това – в Италия и Франция. Библиографията, която Каравелов използва, му е позната от преписа, който прави на труда на Александър Котляревски през 1860 г. – „Крещение болгар или отривок из болгарской истории“⁸. Изводите, които редакторът прави за успеха на богомилството и манихейството са, че тези идеи успяват да хванат як корен в големи групи от народа, защото се отличават със суров аскетизъм, силни антиправителствени настроения, лесни обяснения за сътворението на света и за спасението на човешката душа – всичко, с което официалната православна догматика не би могла да бъде отъждествена⁹.

В следващия брой на вестника рубриката продължава със задълбочено изследване на богомилството, за което авторът приема, че е повлияно от манихейството и неговия дуализъм за устройството на Вселената – двете начала, които управляват света – доброто и злото. Каравелов добре познава руската историческа и филологическа литература, посветена на проблема, защото подробно обяснява произхода на древните еретически съчинения и заключава, че началото на апокрифната литература се поставя едновременно с разцвета на официалната – православна¹⁰.

Редакторът на „Свобода“ прави преглед на богомилските книги и след обстойно проучване на руската научна библиография, посветена на

въпроса, установява, че в нея дълго се пази споменът за българския произход на еретическите доктрини¹¹.

Каравелов прави паралел между вярванията на богомилите и манихеите, като ги проследява в апокрифно съчинение за Йоан Богослов и издига хипотезата за продължението на тези идеи в литературата на албигойците в Южна Франция, като смята, че тези дуалистични реликти са пренесени в Западна Европа от българските земи¹².

Разглеждането на космогонията и създаването на света в еретически доктрини провокира Каравелов да продължи изследването си за поп Богомил, който разпространява сектантски учения в нашите земи през Средновековието. На базата на познатата еретическа литература през XIX в. редакторът на „Свобода“ достига до извода, че съществува още една личност, която оказва силно влияние в борбата срещу църквата – българският свещеник Еремия, човек, който според анализирания библиография е единственият законодател на неправославното богословие и личност, която оказва голямо въздействие върху поп Богомил. Дейността на Еремия не е само проповедническа и благодарение на своята работа той се явява като събирач на народните суеверия, като ги компилира с външни дуалистични влияния, за да постигне свой вариант на беседите си, които да са максимално близки по дух и разбиране до народните маси¹³.

Преplitането на фолклорните вярвания с еретически религиозни елементи, проповедите на разбираем език и моделът на поведение на разпространителите на отклонилите се от догмата проповедници правят формата на ученията максимално удобна за възприемане и успехите не закъсняват.

Редакторът на „Свобода“ вижда в целия калейдоскоп от вярвания една еkleктика от битови суеверия, които са характерни за цялата южнославянска група народи, смесени както със западни (католически) догми, така и със сектантски идеи. Според Каравелов католическите реликти в тези вярвания идват от стари времена, когато западното влияние е било силно на Балканите и църквата не е била разединена. Той приема, че поп Еремия е събирач на народни суеверия и позовавайки се на официалната книжнина (православна) се е превъплътил във „върколак“ и „таласъм“. Нещо повече – освен свойствата, присъщи на тези свръхестествени същества, еретикът имал и лекарски познания, които получил от „самовилите“ и „вещиците“. Така поп Еремия едновременно е разпространител на сектантски идеи, книжовник, „върколак“ и „врач“ (лекар)¹⁴. Любен Каравелов обобщава митологията на българите като я сравнява с митологията на другите славянски

народи¹⁵. Той прави пълен преглед на антисектантската библиография и на основата на достигналите до XIX в. писмени извори анализира и развитието на българския език. Приемането на кирилската азбука от славяните и възможността да имат своя православна литература дават основание на редактора на „Свобода“ да направи заключението, че официалната книжнина е трудна за разбиране за разлика от еретическите постулати, които могат лесно и бързо да се адаптират към народния език. Проследявайки развитието на говоримата реч, Каравелов достига да извода, че българският книжовен език започва да запада след „Златния век“ на Симеон, когато езикът е представлявал една сравнително чиста форма на старобългарския, а задълбочаването на този процес продължава след падането на България под византийска власт (1018 г.). По това време народният език започва да усвоява все повече външни влияния, тъй като няма държавна традиция, която да следи за нормите в неговото развитие. Процесът продължил и през XII в. по времето на Асеневци и най-вече през XIII в., като след падането на България под османска власт (1396 г.) той се е съхранил като официален в дворовете на албанските и влашките князе. По този начин авторът на статията синтезира своите възгледи в идеята, че разговорният език е изгубил голяма част от своите форми, които са били най-близо до езика на св. Кирил и св. Методий, което е довело до неговата развала¹⁶.

В последната статия, която е посветена на разпространението на богомилството и павликянството в нашите земи, Каравелов обяснява приемането на католицизма от еретическата част от българския народ с желанието да се избави от властта на Константинополския патриарх – същата причина, която кара и част от православните да приемат унията през 1860 г. Историческата обосновка на редактора на „Свобода“ се базира на фактите около приемането на християнството от княз Борис I (864–865 г.), който искал да прекрати злоупотребите на гръцкото духовенство. Каравелов причислява и Иван Асен I (1190–1195 г.) към владетелите, които сключват уния с католиците в началото на XIII в. (1204 г.), бъркайки го най-вероятно с неговия брат цар Калоян (1197–1207 г.). За да докаже тезата, че появилите се в следващите столетия павликяни са наследници на средновековните унии и по-старите богомили, редакторът на вестника продължава с обобщението, че това е процес, който довежда до оформянето на група от около 50 000 души, които живеят около Пловдив и Свищов. Приемането на унията през Средновековието и на католицизма през Възраждането се явява реакция на потисничеството от страна на фанариотите, което довежда до търсенето на други алтернативи сред българии-

те – покровителството на западните държави, приемането на исляма или претопяването в гръцкия и румънския етнос¹⁷.

Каравелов приключва прегледа на темата за разпространението на еретическите движения в българските земи до сключването на унията през 1860 г. В осем броя на вестник „Свобода“ той разглежда целия комплекс от фактори, които оказват влияние върху разпространението на еретическите идеи в българските земи през средните векове и тяхното отражение върху цялостния бит на техните последователи. Материалите, посветени на проникването и развитието на дуалистичните учения в нашите земи, имат и научна стойност, заедно с публицистичната, тъй като са използвани исторически и филологически методи, а поставянето на бележки с библиография и извори под линия допълват усещането за сериозното проучване на проблематиката. По този начин изследванията на Любен Каравелов по въпроси, които са твърде далеч от революционната борба, биха обогатили погледа на всички изследователи на неговото творчество и журналистическа дейност.

Публикациите на редактора на вестник „Свобода“ върху историята на богомилството и павликянството в нашите земи показват ерудицията му и големите му познания в библиографията и изворознанието, като по този начин го поставят сред най-изтъкнатите и образовани българи през Възраждането¹⁸.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Боршуков, Г. История на българската журналистика. С., 1965, с. 250; Димитров, М. Публицистиката на Любен Каравелов (1860–1869). Т.1, С., 1958, 5–35; Унджиева, Цв. Любен Каравелов. Белетрист и фейлетонист. С., 1968, 3–37; Същата. Български автори в руския периодичен печат 1854–1864. Т. 1, С., 1982, 5–24.
- ² Митев, Пл. Любен Каравелов. Опит за преценка на неговия жизнен път. – В: Българско възраждане. Идеи – личности – събития. Годишник на Общобългарския комитет и Фондация „Васил Левски“. Т. 7, С., 2005, 8–10; Шарова, К. Любен Каравелов (1869–1870) – Векове, 1984, № 6, 7–11; Същата. Любен Каравелов и българското освободително движение 1860–1867. С., 1970, 8–10.
- ³ Мирчева, К. Вестникът на Любен Каравелов „Свобода-Независимост“ и организационната структура на БРЦК в Османската империя (абонати и кореспонденти). – В: Българско Възраждане. Идеи – личности – събития. Годишник на Общобългарския комитет и Фондация „Васил Левски“. Т.1, С., 1995, с. 148.
- ⁴ Константинова, З. Особености във функциите на българската журналистика през Възраждането. – В: Българско Възраждане. Идеи – личности – събития. Годишник на Общобългарския комитет и Фондация „Васил Левски“. Т.2, С., 1999, с. 127.

- ⁵ За публикуваната литература за Каравелов виж: Любен Каравелов. Био-библиографски указател. С., 1989.
- ⁶ Свобода, I, бр. 13 от 29 януари 1870 г.
- ⁷ Пак там.
- ⁸ НБКМ – БИА, ф2 (Любен Каравелов), а.е. 5, л. 3–4. За контактите на Каравелов в Русия с историка и фолклорист И. Г. Прижов виж: **Маждракова-Чавдарова, О.** Любен Каравелов и омладинското списание „Вила“. – В: Любен Каравелов. Сборник по случай 150 години от рождението му. С., 1990, с. 310.
- ⁹ Свобода, I, бр. 13 от 29 януари 1870 г.
- ¹⁰ Пак там, I, бр. 14 от 5 февр. 1870 г. За връзките на Каравелов с руските научни дейци М. Погодин – историк и академик, един от организаторите на Московския славянски комитет, и В. И. Ламански – академик, славяновед и професор в Петербургския университет и член на Петербургския славянски комитет виж: **Стоянов, И.** Любен Каравелов. Нови щрихи към живота и дейността му. Велико Търново. 2008, 51–54; **Ерихонов, Л.** Любен Каравелов и руското общество. – В: Изследвания и статии за Любен Каравелов. С., 1963, 45–97.
- ¹¹ Свобода, I, бр. 15 от 12 февр. 1870 г. За литературата, до която е имал достъп Каравелов в Русия виж: **Мирчева, К.** Отново за московския период на Л. Каравелов и сътрудничеството му в руския периодичен печат (1861–1866). – В: Българско възраждане. Идеи – личности – събития. Годишник на Общобългарския комитет и Фондация „Васил Левски“. Т. 7, С., 32–43; **Димитров, М.** Любен Каравелов. Биография, С., 1959, 53–74; **Воробьев, Л.** О характере и источниках идеологии Любена Каравелова. – В: Изследвания и статии за Любен Каравелов. С., 1963, 3–45
- ¹² Пак там, I, бр. 16 от 19 февр. 1870 г.
- ¹³ Пак там, I, бр. 18 от 5 март 1870 г.
- ¹⁴ Пак там, I, бр. 19 от 12 март 1870 г.
- ¹⁵ НБКМ-БИА, ф №2, а.е. 26, л. 1–8.
- ¹⁶ Свобода, I, бр. 21 от 27 март 1870. Съвременната наука коригира част от представените изводи от Каравелов – Виж: **Мирчев, К.** Историческа граматика на българския език. С., 1978, 54–107.
- ¹⁷ Пак там, I, бр. 22 от 3 април 1870.
- ¹⁸ **Колев, Б.** Любен Каравелов – 175 години от рождението и 130 години от смъртта му. – В: История. 2010, № 1, 24–31; **НА – БАН, ф37К (Боян Пенев), а.е. 659, л. 3–25;** Любен Каравелов в спомените на съвременниците си. С., 1960; **Леков, Д., Минкова, Л. и Унджиева, Цв.** Из архива на Любен Каравелов. С., 1964, 268–271.